

Menneiden majat

TUOVI MUTANEN, teksti ja kuvat

Maaseutu tyhjenee, ja autiotaloja on jo reippaasti yli sadantuhannen. Mitä tapahtuu rakennusten piholla, kun ihmiset lähtevät ja kasvit ottavat vallan? Kävimme Pohjois-Karjalassa kolmella pihalla katsomassa.

Tie kiertelee ja kaartele Pohjois-Karjalassa kuin savolainen puheenparsi. Myös maiseman värit ovat tuttuja: kallion kyljen harmaa, havuntumma, lehtipuiden vaalempi vihreä ja suon laidan kellervä. Moneen kilometriin ei yhtään taloa. Ja taas mäki ja mutka, sama vihreä ja harmaa.

Äkkiä rinteessä vilahtaa täysin väärä väri. Mitä ihmettä! Vaikka taivas tummenee, käännyksen seuraavasta tienhaarasta takaisin ja haron katseella tienlaitaa, kunnes löydän paikan uudelleen.

Totta se on, metsän reunassa kukkii liila syreeni. Täällä on asuttu.

Ympäristökeskuksen arvion mukaan Suomessa on noin 140 000 autiota taloa. Moini niistä on ollut tyhjiillään jo vuosikymmeniä, kun viimeiset asujat ovat muuttaneet maaltapaon vuosina Ruotsiin tai etelän kaupunkeihin. Toisista taloista on lähdeetty vasta äskettäin.

Sitten kun ikkunat on naulattu umpeen ja pönkä laitettu oven eteen, luonto alkaa vallata siltä lainattua tilaa pikkuhiljaa takaisin. Lintu lentää sisään rikkinäisestä ikkunasta ja pudottaa kuistin lattialautojen rakoon pihlajanmarjan. Siemenet leijuvat, juuret työntyvät, myyrät kaivavat käytäviään ja metsänreuna hiipii vuosi vuodelta lähemmäksi.

Suurin osa ihmisen paikalle tuomista kasveista jää nopeasti luonnolajiemme jalkoihin ja katoaa jälkiä jättämättä. Pohjoinen sijainti ja vuodenaikojen vaihtelu ovat yleensä liikaa puutarhalajeille, jotka ovat kotoisin eteläisempien alueiden suotuisammista oloista. Kun tarhuri lähtee, katoavat vähin erin myös hänen kasvinsa.

Osa puutarhoihin ja pihalle tuoduista lajeista on kumminkin sitkeää tekoa. Jotkut pärjäävät vuosia tai jopa vuosikymmeniä omillaan ilman ihmisen auttavaa kättä.

Asumusten liepeiltä löytyvät vanhat kulttuurikasvit kertovat ihmisten ja kasvien yhteisestä historiasta. Sinnikkäät ja vaatimattomat lajit ovat myös elävä geenipankki. Niillä on ominaisuuksia, jotka puuttuvat uusilta, pitkälle jalostetuilta lajikkeilta. Autiopihojen kasveilla on perimässään selviytymisen ja sisukkuuden geenit, ihan niin kuin meillä suomalaisilla.

Ihmisen läsnäolosta jää rakennusten lisäksi näkyviin puutarhan kasveja. Ukonhatun kukkatertut kurkottavat horsmien keskeltä, humalavyyhti verhoaa hylättyä kuistia. Kotitalon pihalle aikoinaan istutetut kasvit ovat osa paikan ja sen asujien tarinaa.

HYÖTY ENNEN HUVIA

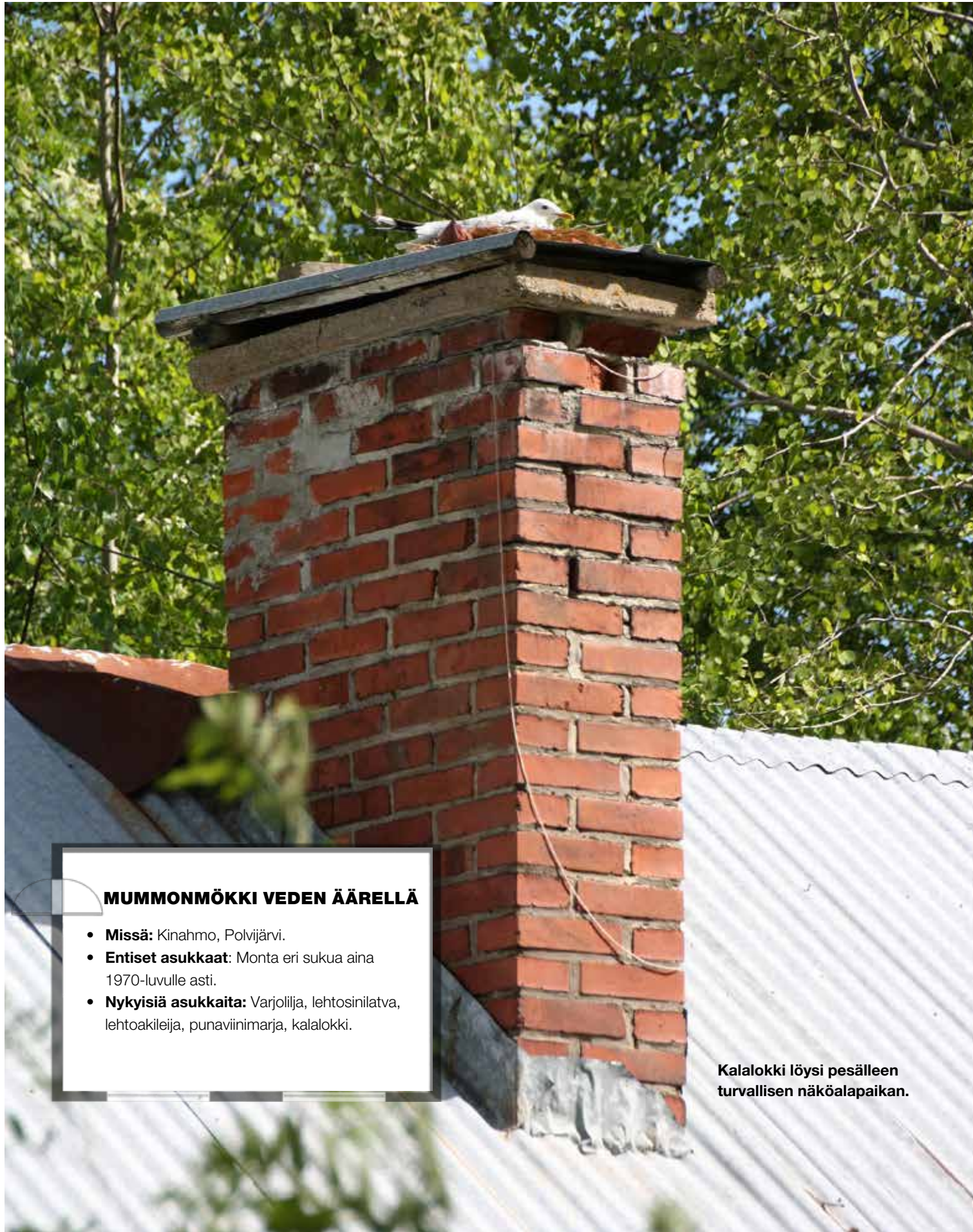
Vaikka lähimpään liikepaikkaan saattoi olla kymmenien kilometrien matka, ei maaseudulla ennenkään eletty eristyksissä. Posti kulki, ja vuonna 1933 perustettu Matkahuolto vakiinnutti linja-autoliikenteen myös maakuntiin. Puutarha-aate ja uudet lajit kulkiivat ihmisten mukana.

Vuonna 1898 Puutarha-lehden ensimmäisessä numerossa muistutettiin, miten "kukkienkin hoito on sekä hyödyllistä että huvittavaa". Ennen huvitusta oli kuitenkin täytettävä vatsa, joten rakennusten lähellä kasvatettiin pitkään lähinnä syötäviä kasveja. Lähiympäristöstä saatettiin kyllä siirtää pihan kaunistukseksi luonnonkasveja, mutta koristekasvit yleistyivät maalla vasta 1900-luvun alkupuolelta lähtien sitä mukaa, kun varat antoivat myöten.

Perinteinen kukkapenkin paikka oli pihalle päin olevan ikkunan alla. Siemenkaupan tai taimiston sijaan kasvien alut olivat peräisin naapurilta tai sukulaiselta. Jos naapurustossa vierailtiin ahkerasti, saattoi samaa alkuperää olevaa kasvia kasvaa kylän kaikkien sa pihossa.

Juttu jatkuu seuraavalla aukeamalla. ▶▶▶

MUMMONMÖKKI VEDEN ÄÄRELLÄ

- **Missä:** Kinahmo, Polvijärvi.
- **Entiset asukkaat:** Monta eri sukua aina 1970-luvulle asti.
- **Nykyisiä asukkaita:** Varjoliija, lehtosinilatva, lehtoakileija, punaviinimarja, kalalokki.

Kalalokki löysi pesälleen turvallisen näköalapaikan.

Kiviluodon tilan maat vallattiin järveltä. Kun Höytiäisen pintaa laskettiin vuonna 1859, paljastui yli 15 000 hehtaaria vetistä maata. Entinen järvenpohja pysyi pitkään kosteana rantaniittynä, jolla käytiin heinänteossa vanhalla maalla sijaitsevilta tiloilta käsin. Vasta maaperän kuivuuessa uudelle maalle kehittyi vähitellen omaa asutusta. Suurten tilojen maita lohkottiin pienemmiksi paloiksi, rakennettiin taloja ja syntyi uusia kyliä.

Sisarukset Helmi ja Hilma saivat kaksi vierekkäistä maapalaa. Tehtiin talot, jotka muistuttivat sisarusten nimien lailla toisiaan, vaaleiksi maalatut seinälaudat kummassakin.

Ilman talo vaihtoi vuosien varrella omistajaa moneen kertaan. Oiva ja Jenny, Aada ja Pekka, Ella ja Veikko asuttivat kaikki vuorollaan Kiviluodon tupaa ja kammaria.

Pellot ulottuivat rantaan saakka, ja suojaksi järveltä puhaltavalle tuulelle istutettiin rivi kuusia. Jossain vaiheessa laitettiin marjapensaita ja kukkapenkki, joka näkyi mukavasti viereiselle kylätielle.

Aada kävi harvoin pihalla, sillä kivulias reuma piti hänet tiiviisti vuoteessa. Ikkunalaudan kukkia saattoi silti katsella alkovin hetekasta käsin. ”Ainakin pelakuita siellä oli”, muistelee pikkutyttönä talossa tuon tuosta poikennut naapuri. Myös alkovin verhokankaassa oli kukkia. Vuosikymmeniä myöhemmin tyttö osti miehensä kanssa Kiviluodon tilan lisämaaksi ja ompeli alkovin kukkikaista verhoista itselleen mekon.

Näköjärvi ei näy, sillä pellot on metsitetty, ja sisäkukat ovat kadonneet viimeisten asukkaiden myötä. Kuusirivi osoittaa silti yhä, missä piha päättyi. Heinäkuun alkupuolella pihahai-

Varjoliija otti ”Kiviluodon”

nikon vihreää pilkuttavat lehtosinilattvan ja lehtoakileijan herkätkukinnot. Niiden yläpuolelle kohoaa kymmenittäin korskeita varsia marjapuuronpunaisine kukkineen. Kukahan on istuttanut varjoliijaa?

Naapureilla ei liljoja näy, ne ovat tämän talon erikoisuus. Onkohan ensimmäisen sipulin tuonut metsätyönjohtajana kulkenut Pekka vai taloa kesäpaikkanaan vielä 60-luvulla pitäneet Ella ja Veikko?

Kukkapenkin paikka hahmottuu edelleen, mutta yksittäisiä liljoja löytyy myös talon toiselta puolelta. Ehkä tuuli on heittänyt muutaman siemenen rappujen viereen.

Varjoliija varistaa kuivuneesta kodastaan reilun siemensadon, mutta maahan päätyneen siemenen kehittymisen kukintakokoiseksi sipuliksi vie vuosia. Autiotalojen pihalla ei kuitenkaan tunneta kiirettä.

Varjoliija tuottaa jälkeläisiä kahdella tapaa. Emosipulin kylkeen muodostuu sivusipuleita ja kukkavarten kauemmaksi kulkeutuvia siemeniä.

Iloisesti siementävä ja risteytyvä lehtoakileija kuuluu vanhojen puutarhojen peruslajistoon.

TUPA PELTOJEN KESKELLÄ

- **Missä:** Rauanlahti, Polvijärvi.
- **Entiset asukkaat:** Viimeisimpinä Anni ja Eemeli Hiltunen vuodesta 1932 vuoteen 1952.
- **Nykyisiä asukkaita:** Ruskolilja, viitapihlaja-angervo, metsäruusu.

Jos metsäruusua ei kasvanut pihalla luonnostaan, sitä saatettiin siirtää kotipihaan koristeeksi lähimetsästä.

Oranssi läikkä erottuu kuin huutomerkki kesävihreän keskeltä. Ruskoliljan loistavan väriset, ylöspäin avautuvat kukkakellot ovat eksoottinen ilmentys jo puutarhassa. Kun kasvupaikkana on hiirenvirnaa, horsmaa ja timoteita kasvava pellonreuna, on näky suorastaan epätodellinen.

Angervot valtasivat "Purolan"

Tämän talon pystyttäjä on valinnut paikan huolellisesti. Peltojen keskellä kohoava saareke on ympäristöönsä kuivempi ja tukevapohjaisempi rakennuspaikka, joten toistasataa vuotta paikallaan seissyt talo on yhä kuossaan. Peltoaukean toisella laidalla hämmöttävälle naapuritalolle on käynyt huonommin. Sen seinähirret ovat alkaneet vajota saviseen maaperään vuosi vuodelta syvemmälle.

Kivikkoinen peltoaareke on hyvä paikka rakennuksille mutta vaativa kasvupaikka monelle puutarhalajille. Kivisen luodon päällä on niukasti maata ja vähän ravinteita. Kuivuuskin kiusaa, sillä ohut maakerros pidättää heikosti vettä. Navetan nurkalla oli kyllä aikoinaan kaivo, mutta vettä tarvittiin ihmisille ja eläimille. Sitä tuskin riitti pihan kasveille.

Talon emäntä Anni oli kuitenkin puutarhahiminen. Pienikokoinen, koukkuselkäinen ja pystyvän ihmisen maineessa ollut Anni tiesi enemmän kuin muut ja osasi antaa neuvoja jopa karjan lääkintään. Saattaa olla, että emäntä oli ammentanut oppinsa Amerikassa, jossa hän asui Eemelinsä kanssa ennen kuin he palasivat Suomeen. Kenties Anni myös luki tarkkaan puutarhaa ja karjanhoitoa koskevat neuvot lehdistä, joita Purolaan tuli peräti kaksi: Kotiliesi ja Pellervo.

Olikohan Annilla myös puutarhakirjoja? Tavallisille kotipuutarhureille tarkoitettuja kirjoja ilmestyi 1920-luvulta lähtien lähes vuosittain. Yksi varhaisista oli Richard Karlssonin *Kodin kukkatarha*, jossa kuvaillaan ruskoliljaa näin: "Kaikkein kestävin lilja pakkasta vastaan, vaatimaton kasvupaikkansa suhteen."

Nyt 70 vuotta myöhemmin Annin puutarhasta on jäljellä vain hippusia, ja viimeiset ruskoliljat ovat taantumassa. Yksi selvä menestyjä tosin löytyy. Juurensa syväälle upottava viitapihlaja-angervo on ottanut vallan takapihalla, ja sen alkuperäistä istutuspaikkaa on enää mahdotonta erottaa pensasviidakosta. Ehkä kaikki on saanut alkunsa yhdestä ainoasta kellarin viereen istutetusta taimesta. Sen Anni hankki todennäköisesti, kun laji tunnettiin pihlajanlehtiangervona.

Pihan kolme omenapuuta tuottivat satoa syötäväksi vielä vuosia sen jälkeen, kun Anni ja Eemeli myivät tilansa naapureille ja muuttivat kaupunkiin. Heidän jälkeensä Purola on ollut tyhjillään. Vain mäyräperhe asusteli hetken aikaa tuvan latian alla.

Kun Anni ja Eemeli lähtivät Purolasta, Kodin kukkatarhasta oli ilmestynyt jo neljäs painos.

Etelä-Euroopasta kotoisin oleva ruskolilja pärjää mainiosti myös pohjoisemmassa. Sen oranssinruskeat kukat hehkuvat monen vanhan asutuksen liepeillä.

MAALAISTALO PELTOMAISEMISSA

- **Missä:** Sysmä, Outokumpu.
- **Entiset asukkaat:** Sama suku 1830-luvulta aina vuoteen 2017.
- **Nykyisiä asukkaita:** Rusopäivänlilja, rohtosuopayrtti, lehtoakileija, pihasyreeni, marjapensaat.

Syreeni juurtui "Mummolaan"

Pihatie on kapeaksi heinitty-nyt, mutta sata vuotta sitten sillä riitti kulkijoita: talonväkeä, sukulaisia, hevoscarryjä ja jalkamiehiä kulki molempiin suuntiin.

Samaa tietä saattoi hyvinkin astella myös 1900-luvun alussa paikkakunnalla liikkunut Samuli Paulaharju, joka kierteli tallentamassa karjalaista rakennuskantaa. Tätä taloa hän ei kuitenkaan piirtänyt. Vaikka tilalla oli asuttu jo 1830-luvulta saakka, rakennukset olivat silloin verrattain uusia.

Tilalla asuttiin ympärivuotisesti vuoteen 2005 ja sen jälkeen vielä toistakymmentä kesää. Talo on yhä alkuperäisessä asussaan niin sisältä kuin ulkoa, ja se merkittiin autiotaloksi vuonna 2018. Jos Paulaharju pistäytyisi paikalla nyt, hän luultavasti tarttuisi kynään ja lehtiöön.

Kun talon viimeinen asukas tuli puolisonsa kotitalolle 1950-luvun alussa, sinnitelli pellon reunassa yksi omenapuu. Muut oli menetetty edellisen vuosikymmenen tulipalopakkasissa. 1940-luvun poikkeuksellisen kylmät talvet palelluttivat omenapuita ympäri Suomen, ja täällä hedelmäpuiden menestymisen äärialueilla puista selvisi hengissä vain harva.

Suljetun pihapiirin nurmi pysyi matalana askelten alla ja piha pitkään lähes paljaana istutuksista. Tuvasta poikettiin päivän mittaan tuon tuosta aittaan, käymälään, verstaaseen, talliin, navettaan tai puuliiteriin. Navetan vintille ajettiin heinää, ja virtastorniin säilöttiin AIV:tä lypsättämään sarvekkaita ayrshirejä, jotka korvasivat maatiaislehmät 1960-luvulla. Takapihan heinikko katosi kahden lampaan suihin.

1950-luvun lopulla aitan eteen istutettiin syreenin alku. Sen juurivesa saa-

tiin pienessä mökissään asuvalta naapurilta. Nyt aittaa verhoaa tuuhea pensasto, josta riittäisi juurivesoja useammallekin naapurille annettavaksi.

Kaikki kasvit eivät ole kestäneet pihalla tapahtuneita muutoksia. Pioni ja korkeaksi kasvava kultapallo ovat joutuneet antamaan periksi talon viereen kasvaneelle koivulle. Kultapallo säilyy vielä muistossa, jossa sen "kukat kiersivät auringon mukana".

Osa lajeista on sopeutunut paremmin huolenpidon niukkuuteen. Monesta muustakin vanhasta pihasta löytyvä rohtosuopayrtti ei pane kitkijän puuttumista pahakseen. Heinikko ei hidasta sen paksun maavarren levittäytymistä, ja soman röyhelöiset kukinnot tuoksuvat kuten ennenkin. Aikoinaan kasvin tärkeimpänä osana pidettiin tosin kukkien sijaan sen haa-raista juurakkoa, josta keiteltiin suopaa pyykkipäivää varten.

Kukista taas saattoi valmistaa tuoksuvoittoa, mutta tällä tilalla moisille kotkotuksille oli tuskin tarvetta. Kun vain pistäytyi illalla pihalla, seinänvieruspenkissä kasvavan suopayrtin tuoksun tunsi kyllä nenässään. □

Tästä ovesta ei enää kuljeta.

Suopayrtti on perinteinen hyötykasvi. Sen juuresta valmistettavaa saippuaa käytetään yhä vanhojen arvotekstiilien pesuun.